

Voksne barns juridiske plikter overfor sine foreldre

I tidligere tider pliktet slekten å ta vare på sine eldste både når det gjaldt forsørgelse og omsorg ved sykdom og alderdom. I dag er ansvaret overtatt av stat og kommune. I denne artikkelen skal jeg se nærmere på den historiske utviklingen og samtidig gi noen enkle tips om hvordan vi best kan ta vare på våre eldre.

Moralsk, men ikke juridisk

I VI OVER 60 i januar skrev jeg om foreldreansvaret og forholdet til voksne barn som blir boende hjemme for lenge. Dette resulterte i en henvendelse fra en leser som spurte om jeg kunne skrive om hvilke plikter voksne barn har overfor sine foreldre. Det enkle svaret er at voksne barn eller andre pårørende, kan ha et moralsk ansvar for forsørgelse og omsorg, men er ikke juridisk forpliktet til noe som helst.

En historisk oppsummering

I tidligere tider var det slektens ansvar å ta vare på familien og ætten og man brukte gjerne ordet «skyldfolk» om slektninger eller pårørende. Opphavet for uttrykket er første stavelse, skyld, fra norrønt skyldr, i betydningen «som man skylder å forsørge». Rettslig sett var familien en sluttet enhet både innad og utad, hvor familie-faren/husbonden var rettens håndhever.

Omsorgen for syke og eldre var familiens ansvar.

Etter hvert som befolkningen i Norge vokste, økte også antallet fattige og det var mange familier som ikke hadde anledning til å forsørge eller dra omsorg for familiens eldste. Dette ledet til at man allerede i Frostatingsloven (ca. år 950) innførte en legdordning som innebar at fattige eldre ble sendt på omgang mellom gårdene i et distrikt. Senere tok kirken mer ansvar og organiserte innsamling av midler til fattige og etablerte såkalte fattighus. På 1600-tallet ble det i

Christian IVs norske lover (1604 og 1687) gjort mer eller mindre vellykkede forsøk på å etablere offentlig fattigforsørgelse. Først ved innføring av fattiglovene (1845 og 1863) ble reglene om fattigforsørgelse samlet og gjort like for hele landet. Lovene ga imidlertid kun muligheter for hjelp til trengende, men ga ingen rettigheter.

Først på slutten av 1800-tallet ble det innført velferdsrettigheter. I 1900 ble det innført en ny fattiglov, hvor fattigdom ble ansett som et samfunnsproblem, og ikke lenger som svakhet og latskap. Fattigloven ble i 1948 avløst av forsørgeloven som igjen ble avløst i 1965 av lov om sosial omsorg. Et viktig formål var å samle opp de tilfellene som ikke kunne løses gjennom trygd og stønader.

Parallelt ble det utviklet rettighetspregede pensjons- og trygdeordninger som reduserte forsørgelovens sosialpolitiske betydning. I 1917 kom lov om pensjonskasse for statens tjenestemenn. I 1948 ble for første gang lagt fram en samlet plan for den videre utbyggingen av trygdene fram til en folketrygd, dvs. en fullt utbygd sosialtrygd som omfattet ytelser ved sykdom, uførhet, arbeidsløshet, alderdom og tap av forsørger. I første omgang ble det tatt sikte på å bygge ut de delene av trygdesystemet som ennå manglet. Det ble innført en obligatorisk syke-trygd i 1956, forsørgertrygd i 1957, generell uføretrygd og attføringshjelp i 1960 og enke- og morstrygd kom i 1964.

Med dette var alle i Norge, uavhengig av slektens økonomi, sikret lovbestemte ytelser ved inntektsbortfall pga. alderdom, uførhet, sykdom, tap av forsørger eller arbeidsløshet.

Neste trinn var å samle alle grunntrygdene i en folketrygd med felles finansiering og administrasjon. Den 17. juni 1966 vedtok Stortinget lov om folketrygd som ble satt i kraft fra 1967.

IKKE JURIDISK.
Voksne barn har ikke noe juridisk ansvar for foreldrene sine.

ERIK RÅD
HERLOFSEN

Advokat med arbeidsrett som sitt spesialfelt. Var medlem av Statens seniorråd fra 2004–2017 og har deltatt i flere debatter om aldersdiskriminering.

Ikke plikt å forsørge foreldre

Det er imidlertid fortsatt noen som tror at barn kan ha plikt til å bidra økonomisk overfor sine foreldre. I 2014 fortalte NRK om en sak i Bergen hvor en mor fikk redusert sosialstøtte fordi hennes barn hadde mottatt et større beløp fra Statens lånekasse. Nav mente beløpet var større enn barnet trengte og la derved til grunn at deler av beløpet derved kunne brukes av mor. Fylkesmannen i Hordaland ga imidlertid moren medhold i klagesaken og presiserte at barn ikke har plikt til å forsørge sine foreldre.

Pårørendes rettigheter

Barn eller pårørende er som nevnt ikke juridisk forpliktet til å bidra med forsørgelse eller omsorg overfor sine foreldre. Heller ikke ektefeller eller partnere har juridisk plikt knyttet til pleie- og omsorgsoppgaver for hverandre, selv om mange mener at dette er en selvfølge og en moralsk plikt.

Pårørende, og særlig den som er nærmeste pårørende, har imidlertid rettigheter i kraft av pasient- og brukerrettighetsloven og helsepersonelloven, og skal blant annet gis mulighet til å gi informasjon til helsepersonell om sin mor eller far, eller andre pasienter man er pårørende til. Den nærmeste pårørende har også innsynsrett, klageadgang og rett til å medvirke ved gjennomføring av helsehjelp.

Det er pasienten/brukeren som bestemmer hvem som skal være nærmeste pårørende og kan både ha flere nærmeste pårørende og bytte ut disse om ønskelig. Dersom vedkommende ikke er i stand til dette, skal nærmeste pårørende være den som i størst utstrekning har varig og løpende kontakt med pasienten/brukeren.

Pårørende har også rettigheter i arbeidsmiljøloven, blant annet om rett til ulønnet permisjon inntil ti dager hvert kalenderår for å gi nødvendig omsorg til foreldre og inntil 60 dager for pleie av nærstående i hjemmet i livets slutfase.

10 tips om hvordan man som pårørende kan bidra

Pårørende gjør en formidabel innsats i dag og utgjør anslagsvis 110.000 årsverk. Mange føler seg moralsk forpliktet og stiller opp for sine nærmeste. Det er imidlertid viktig at pårørende ikke påtar seg så mye arbeid at de selv blir syke og slitne. Det er derfor viktig at familien snakker sammen og avklarer ønsker og behov. Det er for eksempel ikke riktig at pårørende skal påta seg oppgaver som tilligger helsepersonellet. Det å være pårørende er frivillig og skal være mest mulig hyggelig. Her er noen mulige tips:

1 Forlenge tiden i egen bolig

Mange eldre vil gjerne bo hjemme i egen bolig så lenge som det er mulig. I så fall er det viktig å bidra med sikkerhetsutstyr som trykklarm, nattlys, rekkverk, stol i dusjen e.l. Ofte kan en enklere telefon eller en enkel fjernkontroll med få funksjoner bidra til en bedre hverdag. Dersom det er behov for hjemmehjelp en eller flere ganger om dagen, er det dessuten viktig at pårørende samarbeider med disse og kan formidle spesielle ønsker eller behov. Desto bedre hjelpemidler og samarbeid, jo lenger kan man bo hjemme og opprettholde sin selvstendighet.

2 Ved flytting til omsorgsbolig eller sykehjem

Det skal ofte ikke så mye til for å gjøre et rom på en institusjon litt mer hjemmekoselig ved å ta med gjenstander og bilder som er viktig for den som må flytte ut av egen bolig. En god samtale om hvilke gjenstander som skal medbringes kan dessuten gjøre flytteprosessen enklere. Pårørende bør dessuten lytte og ikke blande seg for mye inn i hvilke gjenstander som skal bli med på flyttelasset og hvilke som skal bli igjen.

3 Bistå med økonomiske og juridiske forhold

Mange eldre kan eller vil ikke bruke tid på skatt, bank og forsikringer og pårørende bør bidra i så henseende og sørge for at regninger blir betalt i tide. Det er i den anledning viktig at det tidlig utformes fremtidsfullmakt og eventuelle andre fullmakter. Det kan dessuten være en fordel om det tidligst mulig lages en plan for hvordan man ønsker å ha det den dagen man ikke lenger er i stand til å ta vare på seg selv fullt ut.

4 Vær tålmodig og gi rom for frustrasjon

Det kan være frustrerende å bli eldre og merke at både hukommelsen og kroppen begynner å skranke. For mange er det trist å måtte forlate sin bolig gjennom en årrekke for å flytte på sykehjem og kanskje trenge hjelp ved middagsbordet. Fra å være uavhengig og selv kunne bestemme over sitt liv, opplever mange en sorgprosess over å miste sin selvstendighet og det kan være vanskelig å innse og akseptere at man er avhengig av andres hjelp. I en slik situasjon er det viktig at pårørende er tålmodige og gir rom for frustrasjon og irritasjon.

5 Tilby assistanse når det ønskes

På samme måte som ungdom ikke alltid ønsker å lytte til velmente råd, er det ikke alltid at en eldre person ønsker din assistanse og dine råd om mangt og meget. Det kan oppfattes provoserende når den pårørende alltid skal bestille den mest fornuftige maten på restaurant – den som er lett fordøyelig og som kan spises uten å søle. Som pårørende bør man være raus i det daglige og heller prioritere påvirkning i de viktige saker som berører helsebehandling eller større økonomiske avgjørelser.

6 Oppfordre til et aktivt og sosialt liv

Enten man bor hjemme, i omsorgsbolig eller på sykehjem, er det viktig å trene og opprettholde kontakten med familie og venner. Mange eldre blir ofte stillesittende og venter på besøk i stedet for selv å besøke eller ringe sine nærmeste. Pårørende bør derfor oppmuntre sine eldre til å mosjonere og holde kontakten med familie og venner.

7 Besøk og ring så ofte du kan

De fleste eldre er svært takknemlige for et besøk eller en telefon. Om det er flere venner eller familiemedlemmer, bør man kommunisere godt og forsøke å samordne besøkene best mulig. Dersom de nærmeste pårørende bor langt unna eller av andre grunner ikke kan gå ofte på besøk, bør det vurderes å engasjere en besøksvenn eller andre som kan bidra til å opprettholde sosial kontakt.

8 Ting man bør unngå å si

Det kan av og til være krevende å være pårørende og det kan være lett å si ting man burde latt være. Det kan for eksempel være: «Hvordan kan du ha glemt det?», «Jeg viste deg jo hvordan det skulle gjøres i går», «Du har allerede sagt det samme flere ganger i dag», «Kan jeg få den gjenstanden når du er borte?», «Jeg heter ikke Per, hvorfor kan du ikke huske navnet mitt?»

9 Bilkjøring

De fleste innser selv når det er på tide å parkere bilen for godt, mens noen trenger å bli fortalt at nå er tiden inne. Hvis en pårørende besvarer bekreftende på ett av følgende spørsmål, bør far eller mor oppsøke lege for å få situasjonen vurdert eller parkere bilen for godt:

- Har du eller andre uttrykt bekymring for fars/mors kjøreferdigheter eller har noen nektet å sitte på med vedkommende?
- Har far/mor det siste året opplevet en eller flere «nestenulykker»?
- Har far/mor noen ganger problemer med å finne fram, selv på kjente steder?
- Virker det som far/mor tenker på mye annet enn bilkjøring når vedkommende kjører? Blir han/hun ofte forvirret eller sint?
- Hender det at andre bilførere tuter eller vinker når far/mor kjører?
- Har far/mor det siste året blitt stanset av politiet grunnet kjøringen?
- Har legen anbefalt mor/far om å kjøre sjeldnere?

Mange eldre er dyktige og erfarne sjåfører og er avhengige av bil i hverdagen, særlig i distriktene. For noen eldre er bilen det viktigste fremkomstmiddelet som sørger for at man får handlet mat og besøkt familie og venner. Det er samtidig viktig å begrense antall trafikkulykker og familien bør være bevisst på dette temaet og diskutere situasjonen når den blir aktuell. Det viktigste er å være trygg på veien.

10 Ha en positiv holdning

Vi blir alle eldre og det er en god ting. Vi må derfor være positive, støttende og fortelle våre respektive ofte at vi er glade i dem, samtidig er det viktig at de som er pårørende også er bevisste på egen helse og livsglede. Ingen tjener på at pårørende blir utbrent.

HOLD KONTAKTEN. De fleste eldre er svært takknemlige for et besøk eller en telefon.

Utfordringer i vente

I Norge er det nå mer enn en million alderspensjonister og vi vil ifølge Statistisk sentralbyrå i 2040 trenge opp mot 90.000 nye arbeidere innenfor kommunal helse og omsorg. Dette innebærer at alle eldre som har anledning til det må ta større ansvar for egen helse i årene som kommer, samtidig om pårørendes og andre frivilliges innsats må synliggjøres og verdsettes. I tillegg er det avgjørende at myndighetene sørger for å utdanne og rekruttere nye helsearbeidere – og ikke minst; ta gode vare på de flinke helse- og omsorgsmedarbeiderne som allerede finnes.

Kilder: Asbjørn Kjønstad, Rettighetslovgivning og kommunalt selvstyre. Anna Ehrhardt, Fattigvesenets utvikling på 1800-tallet – med blick på Namdalen. Kristian Trosdah, Fra «Kongens Casse» til Statens pensjonskasse (2026)

